

КАВАЛЕРІЯ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ФРОНТУ У ГАЛИЦЬКІЙ БИТВІ

Андрій НАУМЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільної
комунікації Національного університету оборони
України, капітан 1 рангу

Під час Першої світової війни кавалерія продовжувала відігравати важливу роль. Однак її діяльність поки що недостатньо висвітлена істориками. Зокрема, мало вивченою залишається бойова діяльність російської кавалерії, що діяла на західноукраїнських землях у ході Галицької битви 1914 року, коли вона широко використовувалася як маневренна ударна сила армії. Вивчення окремого роду військ, зокрема кавалерії, є актуальним, оскільки дає можливість об'єктивно оцінити хід більшої частини операцій

на Східному фронті Першої світової війни і визначити характер використання кавалерійських частин в основних бойовищах одного з найголовніших театрів воєнних дій 1914–1918 років.

Ця стаття має на меті висвітлити бойову діяльність кавалерії 3-ї і 8-ї російських армій Південно-Західного фронту під час бойових дій у Галичині у серпні-вересні 1914 року.

Участь кавалерії у бойових діях означеного періоду знаходить лише часткове

висвітлення у працях військових істориків. Як зазначає російський дослідник історії кавалерії Ю. Ненахов, у сучасній історичній літературі кавалерії особливо не щастить [15, 3]. З цим твердженням можна погодитись, оскільки присвячених цьому роду військ спеціальних наукових праць небагато. Ю. Ненахов головну увагу звернув на аналіз недоліків застосування кавалерії, окрім подій з її участю залишилися поза його увагою [15].

Діяльність кавалерії розглядається у наукових працях, присвячених подіям Першої світової війни в цілому. Це роботи А. Белого, А. Гордеєва, А. Керсновського, І. Образцова, М. Оськіна й інших, які побачили світ у різних суспільно-політических умовах, що, безумовно, наклало свій відбиток на підходи авторів до вивчення історичних подій [3, 7, 10, 15, 16, 17]. Особливо варто виділити праці А. Белого та А. Керсновського. А. Белой поглиблено вивчив перебіг

Галицької битви і, поряд з іншими родами військ, проаналізував діяльність кавалерії, визначив характерні особливості її застосування, позитивні та негативні риси. А. Керсновський згадує діяльність більшості кавалерійських дивізій та, разом з критичним аналізом недоліків у їх застосуванні, аналізує їх внесок у збройну боротьбу і наголосує на важливій ролі, яку вони продовжували відігравати у бойових діях на Російському фронті у 1914–1917 рр. [3, 10] Для цього дослідження має значення стаття І. Рубця, де висвітлено кінні атаки російської кавалерії в Першу світову війну, у тому числі й ті, що відбувалися під час Галицької битви [19].

Важливим джерелом для вивчення участі кавалерії у бойових діях є мемуари. Зокрема, відповідну оцінку їй у своїх спогадах дає О. Брусилов [2]. Бойові епізоди з участию окремих кінних частин висвітлюються у роботах Е. Валя, П. Краснова і О. Сливинського [4, 13, 20]. Проте зазначимо, що мемуарів саме кавалеристів залишилося не-багато. На жаль, нема можливості звернутися до спогадів тисяч офіцерів і солдатів російської кавалерії, що загинули на фронтах у 1914–1917 роках. Наприклад, не залишили після себе спогадів найвидатніші кавалерійські начальники Першої світової війни О. Каледін і Ф. Келлер, оскільки вони загинули вже під час Громадянської війни. Тому обсяг мемуарних джерел є надто обмеженим, хоча і містить важливі для дослідника відомості.

Наголосимо, що першоджерел (архівних документів) в архівах України надто мало. Автору вдалося використати один документ з фондів Центрального Державного історичного архіву України, який торкається діяльності кавалерії [1].

Отже, наявна джерельна база певною мірою створює можливості для вивчення діяльності російської кавалерії у визначених подіях.

Вищим з'єднанням російської кавалерії була дивізія, що включала 4 шестискадронні полки, кінно-артилерійський дивізіон з

Ф. А. Келлер

2 батарей по 6 гармат і кулеметну команду. Всього у дивізії – 24 ескадрони, 8 кулеметів і 12 легких 76-мм гармат, або до 4 000 бійців [3, 42]. Дивізія поділялася на дві бригади. Перша включала драгунський і уланський полки, друга – гусарський і козачий [12, 19]. На думку А. Белого, російська кавалерія була неоднорідною за своїм складом і підготовкою і віддавала перевагу діям у кінних лавах та зімкнутим атакам, хоча увага приділялась і навчанню стрільбі та комбінованому бою. Розвідку регулярні полки провадили добре, а от на стратегічну діяльність кавалерії зверталося мало уваги [3, 45]. Зазначимо, що у 1914–1918 роках ніхто з супротивників стратегічну кавалерію ще не створив. Досвід війни показав, що російські кавалеристи не відмовлялися і від ведення бою у піших лавах.

Супротивником російської кавалерії була австро-угорська. Кінні австро-угорські дивізії складалися з 2 кінних бригад, 1–2 кулеметних відділень, кінно-артилерійського дивізіону, кінного санітарного транспорту, 4 кінних муніційних колон, 2 кінних телеграфних відділень, кінної продовольчої колони, обозного ескадрону і кінного мостового парку. У кожній бригаді 2 полки по 6 ескадронів, 1 саперний взвод і 1 телефонне відділення. Всього у дивізії – 24 ескадрони, 3 кінні батареї по 4 гармати, 1–2 кулеметних відділення, тобто близько 3 600 шабель, 4–8 кулеметів і 12 гармат [3, 46].

Чисельна перевага, хоча і не вирішальна, залишалася на боці росіян, вогнева потужність противників була приблизно рівною, хоча організація артилерії дещо відрізнялася, а от у технічному відношенні австро-угорська дивізія була підготовлена краще. Крім того, забезпечення військ у австрійців було організоване на більш високому рівні, ніж у росіян. Таким чином, австро-угорська кавалерія була достойним супротивником.

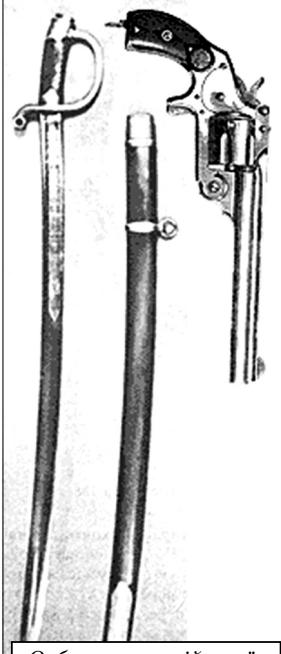
У Галичині діяли 3-я і 8-а російські армії, якими командували відповідно генерали М. В. Рузький і О. О. Брусилов. 3-я російська армія мала кавалерію у такому скла-

О. М. Каледін

ді: 9-а (генерал-лейтенант князь К. С. Бєгільдєев), 10-а (генерал-лейтенант граф Ф. А. Келлер), 11-а (генерал-лейтенант Л. В. Де-Вітт) кавалерійські і 3-я Кавказька козача (генерал-лейтенант П. Л. Хелмицький) дивізії. Всього: 86 ескадронів і сотень, 32 кулемети, 48 кінних гармат. У 8-й армії – 12-а кавалерійська (генерал-лейтенант О. М. Каледін), 2-а зведена козача (генерал-лейтенант Л. І. Жигалін, пізніше – генерал-лейтенант О. О. Павлов), 1-а (генерал-лейтенант П. О. Стакович) та 2-а (генерал-майор М. І. Фісенко) Кубанські і Терська (генерал-майор Т. Д. Арютінов) козачі дивізії. Всього: 116 ескадронів і сотень, 16 кулеметів, 60 кінних гармат [3].

Першим завданням кавалерії до початку бойових дій було прикриття розгортання російських військ. Російська кавалерія, розташована на австрійському кордоні у кількості 7,5 дивізій, з другого дня мобілізації почала утворення завіси з метою прикрити

Обзброєння російської кавалерії

Південно-Західного фронту відбувалося повільно [3, 60].

На фронті 3-ї і 8-ї російських армій п'ять кавалерійських дивізій вели далеку розвідку порівняно незначними розвідувальними підрозділами. Вони мали ряд успішних зіткнень з передовими австрійськими частинами. 11-а кавалерійська дивізія, діючи з району Дубна, 26 липня (8 серпня) захопила неважливу переправу через р. Судилівку поблизу Берестечка і вибила невеликі частини ландштурма. Глибокі розвідки на Кам'янку і Буськ дивізії пропести не вдалося. Того ж дня взвод 9-го драгунського Казанського полку під проводом корнета Азбукіна, атакував австрійську піхоту [19, 15].

На Збаразькому напрямку 10-а дивізія 27 липня (9 серпня) взяла з бою Залізці, які боронили австрійські 35-й ландверний та 13-й уланський полки. Це засвідчило перебування у районі Тернополя частин XI-го австрійського корпусу. 28 липня (11 серпня) дивізія відійшла на свою територію [3,

мобілізацію і райони зосередження військ. Завдання, що покладалися на ці дивізії, були надто важкими, адже на підтримку з боку прикордонних корпусів прикриття (XIV-й, XIX-й, XI-й і XII-й) кавалерія у перші дні сподіватися не могла, оскільки ці війська, хоча і утримувались у посиленому складі, все ж потребували для свого розгортання 5–8 днів. Прибуття ж інших 11 кінних дивізій для

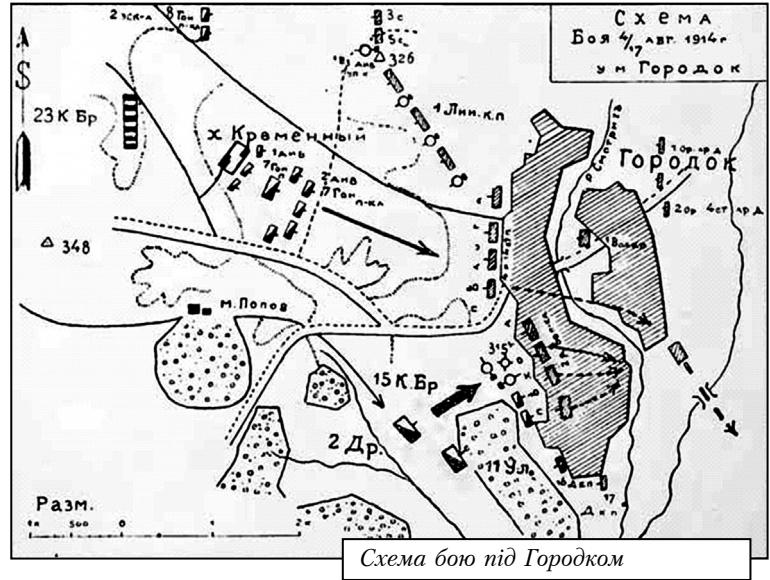
61]. 29 липня (12 серпня) 2-й ескадрон ротмістра Пономарєва, 4-й – ротмістра Ярмоховича і 5-й – штаб-ротмістра Шрейбера 9-го Бузького уланського полку з 16-ю кінною батареєю успішно атакували роту згаданих вже 35-го ландверного полку і 13-й уланський австрійський полк. Австрійці, втративши 100 чоловік, відійшли. Проте і росіяни зазнали втрат: було вбито ротмістра Ярмоховича і корнета Соколовського, поранено поручника Михайлова. Вбито також близько 10 уланів, децо більше поранено [21, 118; 19, 15]. На Волочиському напрямку 12-а дивізія була обмежена у своїх діях 8-ю австрійською кавалерійською дивізією, що зайняла 24–26 липня (6–8 серпня) Волочиськ. Захоплені документи підтвердили, що в районі Тернополя перебували незначні частини XI-го австрійського корпусу, охорона району покладалася на австрійські ландштурм і жандармські частини.

2-а зведена козача дивізія 4 (17) серпня поблизу м. Городка успішно відбила напад 5-ї австрійської кавалерійської дивізії. О. Брусилов у спогадах залишив короткий опис цього бою. Козачу дивізію підтримали чотири роти піхоти, які були надані їй тимчасово. Для бою з ворогом, що наближався до Городка, російська піхота зайняла околицю села, а також близню висоту, маючи уступом за лівим флангом Кавказьку козаччу бригаду. Кулемети козачої дивізії були поставлені так, що могли обстрілювати всю місцевість попереду піхоти. Кінно-артилерійський дивізіон став на позицію за селом, а Донська козача бригада перебувала у резерві. Австрійська кавалерія без розвідки, наосліп, атакувала російську піхоту. Частково гарматний, а потім і вогонь з рушниць зустріли цю надзвичайно хоробру, але безглузду атаку. Незабаром і російські кулемети почали обстрілювати австрійців з флангу, а кавказькі козаки вдарили з флангу і тилу. З російської сторони боем керував генерал-майор О. О. Павлов. О. Брусилов, оцінюючи австрійську кавалерію, зазначає, що бій під Городком цікавий як яскравий

доказ повного нерозуміння австрійським командуванням основ тактики сучасної кінноти. Яскраво одягнена, визнаючи тільки атаку у кінних лавах, не бажаючи і не вміючи використовувати свої вогневі засоби, австрійська кавалерія атакує росіян «як на параді», у статутних лавах, що вже застаріли. Атаки захлинулися у вогні російських кулеметів. Дивізія понесла великі втрати і надовго втратила боєздатність. Начальник дивізії застрелився на полі бою [2, 95–96]. Донська бригада, що перебувала у резерві, не була введена у бій і переслідування противника не відбулося, тому рештки австрійської дивізії відступили за Збруч. Через це О. О. Брусилов усунув з посади командира дивізії генерал-лейтенанта Л. І. Жигаліна. Цей бій показовий і тим, що росіяни досягли перемоги завдяки налагодженню взаємодії 3-х родів військ – піхоти, артилерії і кавалерії.

У цілому, російська кавалерія, за незначними винятками, не мала можливості проникнути через завісу передових частин і кавалерії австрійців через свою неготовність провадити вогневий бій і малу кількість вогневих засобів. Російські кавалеристи здобули важливі розвідувальні відомості, але не змогли визначити всього району зосередження головних сил супротивника на початок операції. Вони добре здійснили прикриття розгортання російських військ. Зокрема неприємним сюрпризом для австрійців стала 8-а російська армія, оскільки відомостей про її зосередження у районі Проскурова вони не мали.

Звитяжна бойова діяльність кавалерії у перші дні війни не залишилася поза увагою вищого державного керівництва Росії.

У своїй телеграмі від 9 (22) серпня 1914 року імператор Микола II відзначив самовіддану роботу кінних частин. Зокрема, відзначалися доблесть 9-ї кінної дивізії у бою поблизу Залізців, Білгородських уланів в бою під Волочиськом, Інгерманландських гусарів під Збаражем, 11-ї кінної дивізії під час проведення розвідки тощо [1, арк. 35].

На початок наступу фронт 3-ї армії прикривався завісою армійської кавалерії, яка знаходилась: 11-а дивізія – у районі Демидівки, проводячи розвідку на Радзіхів–Буськ, 9-а і 10-а дивізії – у районі Вишнівця, розвідуючи на південь від залізниці на Львів, у напрямку на Золочів і Зборів.

Перед фронтом 8-ї армії знаходились: 12-а дивізія у районі Вйтівці, проводячи розвідку на Тернопіль, 2-а зведена козача дивізія – у районі Городка, розвідуючи у смузі на південь від 12-ї дивізії до лінії р. Дністер, кавалерія Дністровського загону генерала О. Павлова проводила розвідку між Дністром і Протом [3, 152–153].

Перехід у наступ призначався на 6 (19) серпня. Днем раніше 9-а і 10-а кавалерійські дивізії рушили у межі Австро-Угорщини для розвідки району Золочів–Зборів. Ці дивізії склали зведений кінний корпус,

КОННИЙ БОЙ

у д. Ярославиче 8/21 серпня 1914 року.

Схема № 3.

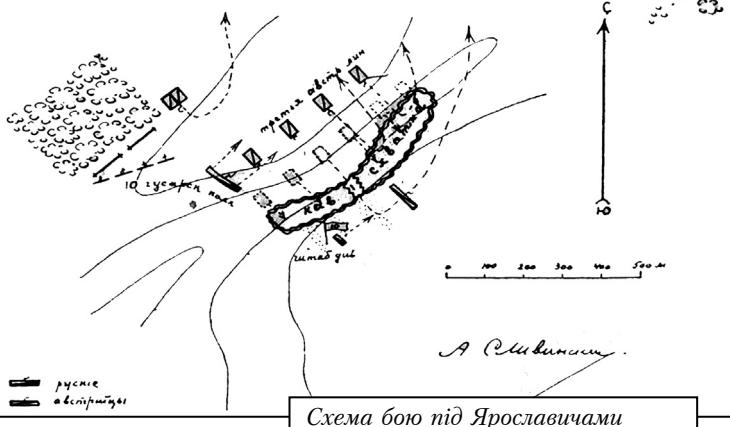

Схема бою під Ярославичами

який мав бути підсиливий 3-ю Кавказькою козачою дивізією, що зосереджувалася 6 (19) серпня поблизу Ізяслава, звідки скеровувалася на Вишгородок для розвідки району на південь від 9-ї і 10-ї кавалерійських дивізій.

Перші дні війни показали самовіддану бойову роботу російської кавалерії. 6 (19) серпня ескадрон 11-го Ізюмського гусарського полку під проводом штаб-ротмістра Зененкова на південний захід від Луцька атакував ескадрон 9-го Гонвенденного гусарського полку. У результаті, 60 угорських гусарів було зарублено і 112 взято у полон [19, 15]. 2-а зведена козача дивізія під проводом генерала Олександра Павлова відзначилася 10 (23) серпня у бою під с. Джурин, де билася проти переважаючих сил австрійців і завдала поразки кавалерії противника. У цьому бою серед інших відзначився осавул Євген Тихоцький, який на чолі своєї сотні першим напав на ворожу батарею і, перебивши всю прислуగу, захопив 4 гармати із зарядними скринями. У бою під м. Бучач відзначився хорунжий Костянтин Непокупний, який у бойовому роз'їзді з двома козаками атакував австрійську батарею,

перебив 9 бійців, сприяючи захопленню батареї і знищенню її прислуги [14, 62–63].

На правому фланзі 3-ї армії 11-а кавалерійська дивізія висувалася для розвідки між рр. Буг і Стир у напрямку на Радзіхів і Буськ.

Командувач 8-ю армією генерал О. О. Брусилов найближчим завданням армії визначив досягнення лінії р. Збруч, а для розвідки противника висунув 12-у кавалерійську дивізію – в обхід верхів'їв р. Збруч у напрямку на Тернопіль і

2-у зведену козачу дивізію – на фронт Теребовля–Чортків і у напрямку на Заліщики [3, 159].

8 (21) серпня 1914 року неподалік від с. Ярославичі відбувся найбільший у Першій світовій війні бій між кавалерійськими частинами, у якому російська кавалерія проявила особливе мистецтво і звитягу. Перемогу отримала 10-а кавалерійська дивізія генерала графа Ф. А. Келлера. До її складу входили Новгородський драгунський, Одеський уланський, Інгерманландський гусарський, Оренбурзький козачий полки і Донські батареї. Супротивником її була 4-а австрійська кавалерійська дивізія генерала Е. Заремба, що спільно з іншими частинами прикривала правий фланг району розташування австрійських військ.

Початок бою описує його учасник О. Сливинський: «Хвилина була жахлива. Противники, що прагнули перемоги, зійшлися обличчям до обличчя... Відчувалося, що зараз має відбутися щось довгоочікуване, але в той же час незвичайне, вирішальне і страшне... Порив і жах одночасно наповнювали серце... Напружені погляди жадібно вдивлялися то в рівну лінію австрійських

касок, то в сіро-жовті лави наших полків, що підходили риссю ...» [20, 11].

Побачивши, як з-за пагорбів виходять 6–8 ескадронів противника, генерал Ф. А. Келлер наказав драгунам і уланам (1-а бригада) атачувати противника, розгорнувшись в одну лінію, а двом гусарським ескадронам – йти на уступі 1-ї бригади і атачувати по можливості. Дивізія розгорнулася в одну лінію, а у її командира залишилася у резерві тільки неповна конвойна сотня і ординарці штабу. Коли росіяни, вже дещо розладнані, на стомлених конях, досягли середини схилу пагорбів, з'явилися у відмінному порядку австрійські кавалеристи і атачуючи ворога. Попереду йшов особисто генерал Е. Заремба, за ним – 15-й драгунський полк.

О. Сливинський згадує перебіг бою: «Безформена маса, ..., гуділа і кружляла на одному місці. Ось, ..., улан, нанизавши на спис одного австрійця і не встигнувши вивільнити списа ..., захищається від удару іншого, вихопивши з зубів шаблю, б'є ворога, що наскочив, по голові і покінчивши таким чином з двома, несеться далі в пошуках нової здобичі... Тут же поруч, 10-го Драгунського полку поручник Кобеляцький шабельним ударом відсікає по лікті обидві руки ... австрійського майора; ... Далі – вершник, втративши коня, стоїть біля його трупа і, вперши спис одним кінцем в землю, іншим кінцем його насаджує австрійця, що наскочив» [20, 14].

Після рукопашного бою 15-го драгунського полку з російською 1-ю бригадою, необхідним стало втручання шести ескадронів другої австрійської лінії. Центр лінії росіян прорвався, і один австрійський ескадрон кинувся на штаб 10-ї дивізії. Конвойна сотня, посилена ординарцями штабу, йде у контратаку, її командир пострілом з револьвера знімає з коня командира австрійського ескадрону, і останній, відмовившись продовжувати бій, повертає назад.

Тоді ж у бій вступила третя австрійська лінія – три–четири ескадрони. Таке збільшення сил австрійців під час бою, коли

O. V. Сливинський

супротивники вже стомилися, могло привести до фатального наслідку для росіян. Ale 3-я лінія була взята у фланг гусарами, які встигли розгорнутися, а з протилежного флангу, обстрілювані російськими кулеметами, австрійці зупинились і повернули на захід. Підіймаючись з півдня на західні схили пагорбів, гусари помітили спочатку австрійську батарею, розташовану поблизу невеликого лісу. Один з ескадронів атачував її і захопив гармати, а австрійські артилеристи відступили у напрямку р. Стрипи. Одночасно була помічена 3-я австрійська лінія, що йшла в атаку, відкривши гусарам фланг. Її атачував один ескадрон, що не брав участі в бою.

Результатом вдалого втручання гусарів був загальний відступ австрійців до р. Стрипи. Росіяни не змогли переслідувати ворога, оскільки коні вже потомилися. Проте відхід австрійців не був легкий, на Стрипі з'явився 1-й Оренбурзький козачий полк, що йшов в авангарді. Зранку Келлер наказав козакам

Російські гусари у парадній формі

рухатися на північ. Поблизу Вовчківців козаки несподівано для себе зустріли батальон, що йшов прямо на них. Кінна атака, проведена, вірогідно, частиною полку, зупинила батальон, який почав окопуватися. Під час бою спішенні козаки атакою з фронту, що поєднувалася з охопленням правого флангу австрійців, займають село, два батальони 35-го піхотного полку здалися повністю. Оренбуржці мали можливість переслідувати, що було негайно використано одним з командирів сотень, осавулом Полозовим, який тоді, коли головні сили полку були ще у Вовчківцях, кинувся до броду, де сотнею були порубані артилеристи, які щойно перед тим залишили свої гармати гусарам. Незабаром на допомогу підійшли інші сотні; вони атакували частини противника, що північніше намагалися перейти р. Стрипу. 15-й драгунський і 13-й

уланський полки понесли там великі втрати, особливо полоненими.

За даними В. Глаголєва, росіяни втратили вбитими одного офіцера і 7 солдатів, небагато поранених людей і коней, австрійці ж – 44 офіцери і 786 солдатів, з яких більше половини полоненими, і, крім того, переможці захопили більше 300 коней [8].

Австрійська кавалерія була достойним противником і билася хоробро. На підтвердження цього О. Сливинський згадує про блискучі кінні атаки угорських гусарів поблизу Сатанова і Городка [20, 48]. Разом з тим, перші бої підтвердили перевагу російської кавалерії. Німці і австрійці у подальшому ухилялися від масових кінних зіткнень і у більшості випадків переходили до боїв у пішому строю.

Бій 8 (21) серпня 1914 року – типовий зразок кавалерійського бою з усіма фазами розвитку, винятковий за кількістю учасників і суто кавалерійськими прийомами. Можна стверджувати, що війна 1914–1918 років не знає прикладів, подібних кінному бою 10-ї російської і 4-ї австрійської кавалерійських дивізій [20, 47].

Увечері того ж дня 3-я Кавказька козача дивізія вибила противника зі Збаража і зайнняла місто. Вночі на 8 (21) серпня Кам'янець-Подільський був, після недовгого зайнняття австрійцями, захоплений частинами 1-ї Кубанської козачої дивізії. 9 (22) серпня увечері 2-а зведена козача дивізія оволоділа Чортковом, провадячи бій у пішому і кінному строю з частинами 1-ї австрійської кінної дивізії, що відійшли на захід [3, 162].

11 (24) серпня 3-я армія наступала до рр. Буг і Золота Липа, сподіваючись, що 5-а армія досягне лівим флангом району Крилова, а 8-а – р. Стрипи. Кавалерія просувалася вперед, причому 11-а кавалерійська дивізія захопила переправу поблизу Руди, а зведений кінний корпус збив розвідувальні частини 4-ї австрійської кавалерійської дивізії, зайняв Золочів, після чого рушив до р. Золота Липа, висунувши 9-у кавалерійську дивізію у район Вишнівчика. 11-а

кавалерійська дивізія мала невелике зіткнення на переправі через Буг поблизу Руди і, підтримана 1-ю батареєю 69-ї дивізії, захопила її, та, перенісши розвідку на лівий берег у напрямку на Львів, виявила австрійці захопили всіх переправи на півден [3, 168]. У цій же дивізії відзначилися Ізюмські гусари. У вечірньому кінному бою з угорськими гусарами під Кам'янкою-Струмиловою на р. Буг вони врятували дивізійну кінну батарею, вже майже захоплену ворогом.

12 (25) серпня 10-а кавалерійська дивізія зустріла на Золотій Липі потужну піхотну сторожову охорону III-го австрійського корпусу, через яку проникнути не змогла [3, 162]. Зведений кінний корпус під натиском III-го і XII-го австрійських корпусів відходив у напрямку лівого флангу IX-го корпусу. Зранку 13 (26) серпня близько бригади 22-ї австрійської дивізії розгорнулися на висотах західніше Вишнівчика і почали тіснити 9-у кавалерійську дивізію. 10-а кавалерійська дивізія також почала відступ з району Чемеринців під натиском наступаючого XII-го австрійського корпусу [3, 170].

8-а армія 14 (27) серпня мала перейти у наступ, виконуючи наступний план дій: у разі можливого наступу супротивника Брусилов дає завдання атакувати лівий фланг ворога VII-м і XII-м корпусами і стримувати правий його фланг VIII-м і XXIV-м корпусами; 12-а кавалерійська дивізія на правому фланзі армії мала вести розвідку на Рогатин і сприяти VII-му корпусу. Кавалерія генерала О. Павлова зосереджувалася в районі Сарники для розвідки на Галич. Один козачий полк 2-ї Кубанської козачої дивізії з половиною батареї направлявся на Заліщики для зайняття цього міста з метою встановити зв'язок з Дністровським загоном [3, 174].

Зранку 14 (27) серпня корпуси 8-ї армії почали виконувати цей план, підтягуючи свої головні сили до Золотої Липи для переходу в наступ. Між тим, зважаючи на

тяжке становище Х-го корпусу біля Дунаїва і 25-кілометровий проміжок між внутрішніми флангами 3-ї і 8-ї армій, де перебувала тільки кавалерія: 9-а, 10-а кавалерійські і 3-я Кавказька козача дивізії в районі Двірці–Вержбів, а 12-а кавалерійська дивізія – у районі Демні, де вела успішний бій 13 (26) серпня з 8-ю австрійською кінною дивізією, командувач 3-ю армією генерал М. В. Рузський звернувся до Брусилова за підтримкою, з проханням направити її на Дунаїв. У результаті, 13-а дивізія VII-го корпусу від Бережан і 12-ї кавалерійська дивізія були направлені на Дунаїв [3, 177]. У районі Демні 2-й ескадрон охтирських гусарів несподівано і шаленою атакою примусив утекти бригаду австрійських драгунів, втративши свого героя – командира, старшого із трьох братів Панаєвих – Бориса [10, 208]. На чолі ескадрону він сміливо атакував кінноту ворога, був поранений у ногу, але продовжував вести своїх гусарів в атаку. На плечах супротивника ескадрон увірвався в село, пройшов його, а далі, під сильним фланговим вогнем, – через міст і греблю. Б. Панаєв, поранений ще й у живіт, продовжував вести ескадрон на супротивника, що засів у лісі. Гусари зіткнулися з лавами австрійців. Наткнувшись на дріт, командир наказав рубати його, але загинув, вбитий двома кулями в серце і скроню. Ескадрон виконав завдання, а Б. Панаєв був єдиним вбитим у цій атаці з російської сторони. Посмертно він був нагороджений орденом св. Георгія 4-го ступеня [14, 62].

16 (29) серпня, під час бою поблизу Перемишлян, зведений кінний корпус, підтримуючи наступ лівого флангу 9-ї піхотної дивізії, розгорнув 10-у кавалерійську дивізію поблизу Янчина. Проте, зважаючи на сильний вогонь з західного берега Гнилої Липи, 10-й кавалерійський дивізій також не вдалося цього дня переправитися через річку. Інші дивізії кавалерійського корпусу залишилися в районі Вержбів–Стриганці, знаходячись за 18 км. від фронту [3, 194]. Як бачимо, командування не змогло вчасно

визначити завдання кавалерії і ввести її у бій, як того вимагала обстановка.

Після захоплення 9-ю дивізією західного берега, 10-а кавалерійська дивізія перевелилася через Гнилу Липу і розпочала переслідування XII-го австрійського корпусу, рухаючись на північ. Наздогнавши австрійську колону, 10-а кавалерійська дивізія обстріляла її з гармат і примусила поспішно відступити на Свірж. Після цього, дорою від Брюховичів на Свірж була виявлено друга колона, яку атакували у кінному строю Інгерманландські гусари, які відкинули 5 ліній австрійської піхоти, що наступали на нього, і захопили один кулемет. Головні сили 10-ї кавалерійської дивізії під час нової атаки відкинули австрійців і погнали їх назад на піхоту Х-го корпусу; їй австрійці частково і здалися. Під час бою 10-а кавалерійська дивізія захопила 4 гаубиці і багато полонених. При цьому, командир XII-го австрійського корпусу генерал Кевеш сам мало не потрапив у полон [10, 209]. Після кінної атаки, дивізія зібралась на ночівлю у районі Хлібовичів, 5 км південніше Свіржа. Сторожова охорона і роз'їзди спостерігали, як цілу ніч районі відходили на Львів піхотні частини XII-го австрійського корпусу. Цим переслідування, після успішного прориву позиції, і обмежилося, оскільки 3-я Кавказька козача дивізія у переслідуванні австрійців участі не брала, провадячи розвідки зі свого району у напрямку на Бібрку і Стржелиску, а 9-а кавалерійська дивізія була спрямована на північ, у район XXI-го корпусу. Під час бою під Галичем 16 (29) серпня австрійці скрізь змушенню були перейти до оборони, а на 15-кілометровій ділянці в районі Перемишлян і південніше покинули свої позиції і відступали на Свірж. В утворений прорив проникла 10-а кавалерійська дивізія, яка, переслідуючи супротивника, дійшла до околиць Свіржа, тобто на 15 км. у глибину розташування ворога. Неподалік знаходилась 12-а кавалерійська, 3-я Кавказька козача дивізії і п'ять дивізій Х-го і VII-го

корпусів, які не тільки не брали участі у розвиткові прориву і переслідуванні супротивника, а й навіть наступного дня діяли пасивно. А між тим, XII-й австрійський корпус після п'ятиденної боїв був цілком небоєздатний [3, 199]. А. Коленковський слушно вказує, що цей короткий приклад служить доказом того, що може зробити заповзятлива кіннота на чолі з енергійним начальником. Цей же приклад показує, наскільки інколи недооцінювалося значення в бою кавалерії, оскільки атаки її залишилися без підтримки з боку інших кавалерійських дивізій [11, 248–249].

У 8-й армії 12-а кавалерійська дивізія генерала Каледіна 17 (30) серпня ліквідувала намічений прорив австрійців поблизу Руди. О. Брусилов згадує: «Щоб зупинити натиск противника, генерал Каледін спішив три полки, маючи у резерві Охтирський гусарський полк і один ескадрон білгородських уланів; 2-а зведена козача дивізія заповнила розрив, який виявився між VIII-м і XXIV-м корпусами. Оскільки спішенні частини 12-ї кавалерійської дивізії, очевидно не могли зупинити численного противника, що наступав, то у цій крайності генерал Каледін пустив у кінну атаку сім ... ескадронів, які самовіддано і шалено кинулися на ворога. Ця атака врятувала становище. Австрійці, що наступали, у повному безладі кинулися назад і потім обмежилися стрільбою на місці, але у наступ вже більше не переходили». Далі О. Брусилов продовжує: «Я поставив ... Каледіну у провину те, що він спочатку спішив сімнадцять ескадронів, хоча він не міг не усвідомлювати, що максимум 2 тисячі стрільців не можуть зупинити не менше двох–трьох дивізій піхоти. Замість цієї невдалої спроби чи не краще було 6, обравши момент, атакувати австрійців всіма 24 ескадронами у кінному строю при допомозі кінно-артилерійського дивізіону і ... кулеметної команди» [2, 113]. Слід визнати, що обстановку розумів найкраще, все ж таки, Каледін, і тому він вирішив вести атаку лише 7 ескадронами. У

свою чергу, А. Керновський значною мірою вносить ясність: «Генерал Брусилов, ..., звинувачує ... генерала Каледіна у тому, що він поблизу Руди вів піший бій трьома полками, кинувши у кінну атаку одних охтирців, коли б міг атачути всією дивізією. Генерал Брусилов несправедливий. Наказ його Каледіну того дня виголошував буквально: «12-й кавалерійській дивізії — вмерти. Вмирати не відразу, а до вечора! Генерал Каледін і діяв в дусі цього наказу, затягнувши бій до вечора, чого можливо було домогтися тільки пішим строем. Атака всією дивізією у кінному строю відповідала б наказові «вмерти відразу» [10, 220]. 12-а кавалерійська дивізія у перший день боїв на Гнилій Липі зайняла розрив між двома корпусами і за власною ініціативою боролася з переважаючими силами противника до підходу 12-ї піхотної дивізії [2, 100]. Каледін, отримавши від розвідки відомості про рух противника через ліс у напрямку до переправ через Гнилу Липу поблизу с. Руди і Кліщівки, спішив всю дивізію і зайняв підлеглою артилерією позиції, витримав запеклий бій, і, незважаючи на значні втрати, випередив прорив переважаючого противника і протримався до підходу піхоти. Спішеними охтирськими гусарами керував полковник Микола Одинцов. Він, при обході значними австрійськими силами лівого флангу ХХIV-го корпусу, кинувся в атаку 4-ма ескадронами під сильним рушничним і кулеметним вогнем, вибив противника з села і примусив його відійти, чим затримав наступ австрійців на лівий фланг. Тоді ж відзначився 12-й Білгородський уланський полк полковника Вацлава Туського. Протягом 10 годин улани під рушничним, кулеметним і гарматним вогнем відбили 2 атаки австрійців. Двічі поранений, командир полку постійно керував його діями. Через два дні охтирські гусари під проводом підполковника Володимира Вишневського, що повів в атаку 1 лінію розімкнутих 3 ескадронів, довели її до удара холодною зброєю, незважаючи на потужний вогонь противника. Кавалерію підтримала 5-а Дон-

Гусар Ізюмського полку

ська батарея військового старшини Іллі Седова, що на відстані 300-400 сажнів від наступаючого противника під ворожим вогнем сприяла кінним атакам [14, 62–64].

У ході розвитку прориву в районі Перешиблян 18 (31) серпня дії 10-ї кавалерійської дивізії були обмеженими. Вони рушили у західному напрямку на півден від Бібрки на Сарники-Лань. Дивізія обстріляла гарматним вогнем велику колону частин ХІІ-го австрійського корпусу, а ще через кілька кілометрів, поблизу с. Сарники, зустріла велику колону обозів, яку також обстріляла, і, продовжуючи рух на захід, у с. Лань була зустрінута вогнем супротивника, що займав це село силами одного батальйону з двома кулеметами. Після невеликої перестрілки, 10-а дивізія повернулася назад і заночувала в районі Лубечка. З-я Кавказька козача дивізія наступала перед фронтом Х-го корпусу і 19 серпня (1 вересня) зосередилась у районі Старе Село [3, 204].

18 (31) серпня кавалерія просунулася на захід, зайнявши 12-ю кавалерійською

дивізією Суходоль, а кавалерією Павлова – Ходорів, проводячи обома дивізіями розвідку переправ через Дністер [3, 206]. 12-а кавалерійська дивізія зосередилася поблизу Щирця. Кавалерія О. Павлова у складі шести козачих полків 23 серпня (5 вересня) була зосереджена у районі Писечно на правому березі Дністра з метою відрізати шлях відступу гарнізону Миколаївської фортеці [3, 222].

21 серпня (3 вересня), частини 3-ї російської армії без бою зайняли покинутий австрійцями Львів. Тоді ж штаб 8-ї армії отримав донесення від командира 12-ї кавалерійської дивізії, що один з його роз'їздів увійшов у Львів, вільний від ворога, і мешканці зустріли офіцера з 12 драгунами дуже привітно [2, 103]. Це був роз'їзд від 12-го Стародубівського драгунського полку. Проте, південніше Львова росіяни ще вели бої з окремими австрійськими частинами. Того ж дня роз'їзд Охтирського гусарського полку корнета Ільяшенка відвітав, що австрійці залишили Львів. Другий ескадрон на південь від Львова, поблизу с. Зубра атакував піхоту ворога, яка здалася у полон (0,5 роти). Отримавши звістку, що австрійці покинули Львів, Каледін круто змінює рух дивізії на захід на с. Наварія, з метою переслідування відступаючих австрійців від

Львова на Городок з півдня. У напрямку села Наварія було вислано роз'їзд Охтирського полку поручника Скачкова. Спускаючись з роз'їздом дорогою на Наварію і не дійшовши до неї приблизно півтори версти, дозори надто близько наблизились до окопу, в якому праворуч і ліворуч від шосе сиділи австрійці. Роз'їзд наткнувся на австрійську стрілянину. Все відбулося так несподівано, що він змушеній був відступити. Було поранено тільки одного гусара. Генерал Каледін викликав артилерію і відкрив вогонь по окопах, а на південь в обхід були спрямовані два ескадрони Охтирського полку з кулеметами. Скоро австрійці кинулися тікати, і коли росіяни просунулися дешо вперед, то побачили поблизу с. Наварія великий австрійський табір. Російська артилерія відкрила побіжний вогонь і навела на австрійців паніку. Але скоро австрійці самі відкрили сильний артилерійський вогонь, прикрилися сильним ар'єргардом і не давали частинам дивізії ворога подолати перевіту поблизу с. Наварія. Каледін, залишивши тут невеликий заслін, з рушив дивізією на південь.

М. Головін вказує, що російські війська, які рухалися на захід, зустрічали супротив з боку ар'єргардів австрійських військ, які відходили до р. Верещиці. Він зазначає, що

генерал Каледін знахтував дешевими лаврами зайняття покинутого ворогом Львова. Він правильно врахував, що це зробить піхота, від кавалерії ж вимагається безперервне переслідування ворога, що відступав [6, 168-169].

Кавалерія взяла участь у Городоцькому бойовиці, що розпочалося 22 серпня (4 вересня). У складі 3-ї армії перебували: XXI-й, XI-й, IX-й, X-й і XII-й корпуси з 9-ю

Рух кінноти перед атакою

і 11-ю кавалерійськими і 3-ю Кавказькою козачою дивізіями (всього 14 з половиною піхотних і 3 кінних дивізій). У 8-й армії Брусилова залишалися VII-й, VIII-й і XXIV-й корпуси з 10-ю і 12-ю кавалерійськими, 2-ю зведеною козачою, 1-ю і 2-ю Кубанськими козачими дивізіями і Дністровський загін (71-а дивізія, 1-а бригада 12-ї дивізії, Терська козача дивізія, 4 роти і 4 сотні прикордонної охорони), всього 8,5 піхотних і 6 кавалерійських дивізій [3, 231].

9-а кавалерійська дивізія, діючи на правому фланзі ХХІ-го корпусу через Сокаль і Варенж, напала на тили XIV-го австрійського корпусу і захопила 30 зарядних скринь і полонених 14-го гаубичного дивізіону. 11-а кавалерійська дивізія, що діяла на лівому фланзі ХХІ-го корпусу, при підтримці 176-го полку з 22 серпня (3 вересня) мала завдання оволодіти Равою-Руською. На захід від Буди зав'язався бій з бригадою 19-ї австрійської дивізії. Розвідка 11-а кавалерійської дивізії виявила підхід з півночі до Гуйчі до бригади піхоти (19-ї австрійської дивізії) і зміцнення ворогом позиції на 2 км. південніше Рави-Руської. IX-й корпус наступав уздовж шосе на Раву-Руську, і 23 серпня (5 вересня) виявив там великі ворожі сили. На це вказували донесення дивізійної кавалерії, що провела поблизу с. Добросин вдалий бій з розвідувальними ескадронами 6-ї австрійської кавалерійської дивізії і відомості від начальника 11-ї кавалерійської дивізії, що просив підтримати 176-й полк, який вів бій з 19-ю австрійською дивізією західніше с. Буди [3, 237-238]. Корпуси 8-ї армії після оволодіння Миколаєвом провадили перегрупування і висувалися під прикриттям 10-ї і 12-ї кавалерійських дивізій на Городоцьку позицію [3, 240-241].

8-а армія повинна була прикривати шляхи на Львів з метою забезпечити лівий фланг фронту з боку Городоцької позиції, Карпатських проходів і з району Задністров'я. Для глибокої розвідки висувалися: кінний загін О. Павлова (2-а зведена і 2-а Кубан-

ська козачі дивізії) головними силами на Стрий, а авангардами – до Дрогобича-Долини. Завдання загону – розвідка на Самбір-Перемишль і в бік гірських проходів з метою вияснити, які сили супротивника відійшли за Карпати, і для своєчасного виявлення наступу ворога на Миколаїв; у районі Галича залишалася бригада 49-ї дивізії; у Станиславові розмістилась 1-а Кубанська козача дивізія, яка мала бути змінена 2-ю Терською козачою, завданням якої було зайняти авангардами Яблонку-Делятин-Коломию та прикривати фланг і тил 8-ї армії з боку Сигота і Бистриці, а також влаштувати і забезпечити переправу поблизу Галича. Після зміни 1-а Кубанська козача дивізія повинна була перебазуватись у Стрий [3, 243-244].

25 серпня (7 вересня) на фронті 8-ї армії було виявлено наступ частин 3-ї і 2-ї австрійських армій. На правому фланзі, в районі Янува, знаходилася 10-а кавалерійська дивізія, яка, розівідуючи на Яворів, просувалася на захід від р. Верещиці і виявила, що всі переправи перед центром Городоцької позиції від с. Добростани до Городка були зайняті ворогом і укріплені. У районі східніше Камінного броду 10-а кавалерійська дивізія спільно з авангардом 65-ї дивізії XII-го корпусу потіснила передові частини XI-го австрійського корпусу [3, 247-248]. Крім наступу на XII-й корпус, супротивник наступав від Комарна на Щирець полком піхоти з 8 гарматами. Під вогнем 12-ї кавалерійської дивізії, що займала район Щирця, противник відійшов на захід. Дії інших частин 8-ї армії на південному березі Дністра цього дня звелися до подальшого просування 1-ї Кубанської, Терської козачих дивізій і Дністровського загону на Станиславів і до висунення кавалерії загону Павлова на Стрий, де вона провела успішний бій з частинами 5-ї австрійської кавалерійської дивізії, що підтримувалася піхотою [3, 248].

Вночі на 27 серпня (9 вересня) 11-а кінна дивізія з району XI-го корпусу йшла

маршем на Вальдорф, отримавши завдання спільно з 10-ю кавалерійською і 3-ю Кавказькою козачою дивізіями діяти на лівому фланзі X-го корпусу і стримувати австрійців, якщо би вони продовжували прориватися між 3-ю і 8-ю арміями [3, 255].

Зранку 28 серпня (10 вересня) було виявлено наступ VII-го і IV-го австрійських корпусів і групи Карга на позиції XXIV-го корпусу, які поступово були оточені з обох флангів. VII-й австрійський корпус, з величими втратами, поступово рухався вздовж правого берега р. Щирець, загрожуючи обійти відкриті фланги VIII-го і XXIV-го корпусів, між якими був не зайнятий військама проміжок до 6 км. IV-й австрійський корпус, форсувавши р. Щирець, збив частини 49-ї дивізії і 4-ї стрілецької бригади і захопив на лівому березі висоти поблизу Пісок, Попелян і Черкас. Група Карга, діючи спільно з IV-м корпусом, наступала на північний схід на Демню і атакувала Миколаїв. До полуночі наступ австрійців був успішним під слабким вогнем двох кінних батарей 12-ї кавалерійської дивізії від Демні і батареї 14-го стрілецького полку від Миколаєва, що дало можливість ворогові зайняти правий берег р. Щирець і частково перебратися на висоти лівого берега.

Близько першої години дня до переваги поблизу Розвадова підійшли передові підрозділи кінного загону О. Павлова, який зайняв вигідне положення відносно наступаючих австрійців, розгорнув шість кінних батарей у районі Дроховичів і повів наступ спішеною кавалерією спільно з 14-м стрілецьким полком проти правого флангу австрійців. Поява кавалерії і сильний фланговий вогонь зупинили наступ 103-ї бригади ландштурма, частини якої після 16 годин очистили лівий берег, але просування інших частин групи Карга (38-а дивізія і 40-а бригада ландштурма) продовжувалося до вечора. Зранку 29 серпня (11 вересня) частини XXIV-го корпусу були відведені ще на 5-6 км і зайняли новий рубіж спільно з 18-м Оренбурзьким козачим полком.

Близько четвертої ранку австрійці атакували їх, але були зупинені. Подальші їх атаки були відбиті [3, 273–274].

Так закінчилася Галицька битва. Наведені приклади свідчать, що кавалерія взяла у ній активну участь. Вона здійснювала прикриття розгортання російських військ, провадила розвідку, здійснювала кінні атаки, часто успішно діяла у пішому строю, підтримуючи, а інколи й рятуючи свою піхоту і артилерію. Проте, незважаючи на помітні успіхи у її використанні, мали місце приклади невдалого застосування цього роду військ, всі можливості якого не були використані російським командуванням. Часто про кавалерію просто забували, а іноді вводили у бій із запізненням. Озброєння кавалерії не повністю відповідало умовам ведення вогневого бою. Тому стратегічна розвідка кавалерії не досягла очікуваних результатів тоді, коли кавалерія зустрічала навіть невеликі піхотні частини противника. Разом з тим, користуючись маневриністю кавалерії, російське командування скерувує її у райони, що перебували під загрозою, у прорив або на фланги армій, де вона, як правило, в спішених лавах стримувала наступаючу піхоту ворога [3, 355].

Проведене дослідження дозволяє визначити найкращих кавалерійських начальників і найкращі частини кавалерії. До перших слід віднести генералів О. М. Каледіна і Ф. А. Келлера. Каледін був авторитетним командиром і користувався пошаною підлеглих. Е.-Г. Валь свідчить: «Солдати інстинктивно відчували силу особистості ... Каледіна, сліпо довіряли йому і любили його, незважаючи на суровий вигляд і суровість. В офіцерському середовищі він користувався ще в мирний час винятковою повагою». Відзначається і його високий професіоналізм: «Каледін прекрасно організував розвідку дивізії. Він вимагав від полків присилати найкращих офіцерів-розвідників ..., особисто з кожним спілкувався і сам диктував їм завдання, завжди конкретне і ясне; офіцер виступав з роз'їздом, точно

знаючи, що саме він повинен доставити начальникові і що важливо встановити у даній обстановці. В усіх полках дивізії були офіцери, що зарекомендували себе попередньою роботою, як відважні розвідники і як видатні начальники роз'їздів, на точність до несень яких можна було безумовно покластися. Каледін їх знав особисто, знав і їх особливості. Залежно від завдання він обирає найпридатнішу людину» [4, 4].

Авторитетним і здібним командиром був генерал Ф. А. Келлер. Мемуаристи згадують: «... Келлер був суворим, ... начальником і командиром, але у той же час ... уважним і сердечним батьком своїх підлеглих. ... Ніхто так сильно не переслідував найменші упущення, але ніхто не вмів так просто, відверто і доброзичливо підійти до солдатського середовища, зrozуміти його потреби і побажання, як то завжди вдавалося графові. ... Підлеглі боялися, але були вірнійому, любили і схилялися перед могутньою особистістю, залізною волею і невтомною енергією свого Начальника. ... Келлер мав тільки властиву видатним воєначальникам здатність наелектризовувати війська, ... тягнути масу на найнебезпечніші заходи, на блискучі подвиги і на тяжкі жертви ..., не випадково встановився цей живий зв'язок між командиром і військами. ... Келлер ... не

тільки добре знав всіх своїх офіцерів, але і кожного солдата і козака. ...» [19, 26–27]. Каледін і Келлер відзначалися хоробрістю, високим професіоналізмом, користувалися заслуженим авторитетом у військах.

Найкращими кавалерійськими з'єднаннями під проводом видатних начальників були, безумовно, 10-а і 12-а кавалерійські дивізії. 10-а дивізія завоювала славу в перші ж дні війни, вдало провівши бій під Ярославичами і у подальших боях, а 12-а прославилася знаменитою атакою 2-го ескадрону охтирців Бориса Панаєва поблизу Демні на австрійську драгунську бригаду; ця ж дивізія врятувала 8-у армію, провівши бій під Рудою. Найбільш заслуженим був 12-й Охтирський гусарський полк. За оцінками А. Керсновського, завзято бились у Галичині 9-а і 11-а кавалерійські, 2-а зведена козача дивізії й інші частини [10, 222–223].

Таким чином, російська кавалерія у Галицькій битві засвідчила свою безумовну перевагу над кавалерією ворога, унаслідок чого останній уникав кінних боїв з росіянами. Солдати і офіцери – кавалеристи здійснили чимало блискучих подвигів. Відомості про них можливо використовувати у військово-патріотичному вихованні сучасного покоління захисників Батьківщини.

ДЖЕРЕЛА

1. ЦДІА України. – Ф. 442: Канцелярия Київського, Подольського и Волинського генерал-губернатора. – Оп. 864, спр. 237 : Дело с приказами командующего войсками Юго-Западного фронта, 1914 г.
2. Брусилов А. Мои воспоминания : Воспоминания. Мемуары / А. А. Брусилов. – Мн. : Харвест, 2003. – 432 с.
3. Белой А. Галицийская битва. – М., 1929.
4. Валь Э.-Г. Кавалерийские обходы ген. Каледина 1914–1915 гг. – Таллин, 1933.
5. Волковинський В. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 38–55.
6. Головин Н. Из истории кампании 1914 г. Дни перелома Галицийской битвы (1–3 сентября нового стиля). – Париж, 1940.

7. Гордеев А. История казаков. Великая война 1914–1918 гг. Отречение государя. Временное правительство и анархия. Гражданская война. – М. : Страстной бульвар, 1993.
8. Глаголев В. Бой под Олеевом // Режим доступу: <http://www.grwar.ru/library/Glagoleff-Oleyuv/index.html>.
9. Залесский К. Кто был кто в Первой мировой войне / К. А. Залесский. – М. : ООО «Издательство АСТ» ; ООО «Издательство Астрель», 2003. – 894 с.
10. Керсновский А. История Русской Армии. – М. : Воениздат, 1999. – 781 с.
11. Коленковский А. Маневренный период первой мировой империалистической войны 1914 г. – М. : Воениздат НКО СССР, 1940. – 368 с.
12. Корниш Н. Русская армия 1914–1918 / Н. Корниш; Пер. с англ. А. И. Дерябина; Худож. А. Кацацук. – М. : АСТ Астрель, 2006. – 69 с.
13. Краснов П. Воспоминания о Русской императорской армии / П. Н. Краснов; Предисл. К. Н. Хохульникова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 608 с.
14. Летопись войны 1914–1917 гг. – [Пг.], [Еженедельник]. Вып. 1–132. – Ред.-изд. Д. Дубенский. Репринтное издание. – Кн. 7. – Вып. 31 – 35 (489–568 с.) – Х. : САГА, 2008. – 104 с.
15. Ненахов Ю. Кавалерия на полях сражений XX века: 1900–1920 гг. / Ю. Ю. Ненахов. – Минск : Харвест, 2004. – 512 с.
16. Образцов И. Русская императорская кавалерия // Военно-исторический журнал. – 2002. – № 6. – С. 57–64.
17. Оськин М. Галицийская битва. Август 1914. – М. : Цейхгауз, 2006. – 48 с.
18. Ростунов И. Русский фронт Первой мировой войны. – М. : Наука, 1976. – 387 с.
19. Рубец И. Конные атаки Российской Императорской Кавалерии в первую мировую войну // Военная быль. – 1964. – №68. – С.15-18.
20. Сливинский А. Конный бой 10-й кавалерийской дивизии генерала графа Келлера 8/21 августа 1914 года у д. Ярославице. – Сербия, 1921.
21. Щербачев Д. Львов – Рава Русская – Перемышль. 9-й Корпус и 3-я армия в Галиции в 1914 г. // Военный сборник. – Кн. 10, 11. – Белград, 1929, 1930.